

'כל פסוק של דברי תורה יש בו כח וחיות של אותו ענין שנאמר בו. תדע, בתפלין שנאמר והיה לאות על ירך וגו' ולא נתפרש איזה פרשה מדברי תורה צריך להיות לאות, וההלכה לכתוב אותם הפרשיות שנאמר בהם זה – מסתמא אותה פרשה שנאמר בה פסוק והיה לאות וגו', יש בה אותה ענין כח וסגולה שתהיה לאות.

וכיוצא בו ידוע הרבה ליודעי השמות ובקבלה מעשית, כי מכל פסוק יוצא שם המועיל לאותו ענין הנזכר בפסוק. וכן פסוק שמע ישראל, בו כח הקביעות שמיעה בלב, ולכך צריך שיאמר גם תיבת 'שמע ישראל'.

וזה סוד גם כן מה ששמעתי על פסוק שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י) כי האריז"ל כתב סגולה למי שיצרו מסיתו לאיזה עבירה, לדבר בפיו כמה פעמים פסוק הלאו של העבירה ועל ידי זה ישתנה הרצון. וכן לענין מצוה ודבר טוב (צדקת הצדיק צח).

'... ומצוות המלך הם להנצל מיצר הכללי דכללות ישראל, ולכן צריך הספר-תורה על לבו (כמו שאמרו בסנהדרין כא: ועיין כס"מ רפ"ג מהלכות מלכים) – פירוש, על דרך תפלין ומזוזות שהנחת אותם כתב מועיל להכניס בביתו ובחדרי מוחו ולבבו באמת אותם דברים הכתובים. ומזה הם סגולות הקמיעות שכותבים אותם פסוקים שנאמר שם רפואת וישועת אותו דבר שצריך לו ונושאה עליו ומועיל להכניסה באמת בקרבו...' (מתוך צדקת הצדיק ריט).

דף לה

'רצועות שחורות הלכה למשה מסיני'. רצועות שהושחרו ביד לשמה, האם כשר להשחירם שוב במכונה? – כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ה יג): לכתחילה אין לעשות כן, ואם עשה – אין בידי לפסלם. אם השיכבה העליונה שקופה והצבע התחתון ניכר מתוכו – מותר. השחיר את הרצועה ואחר כך צבעה בצבע אחר – פשוט שאינן כשרות. ע"ש שנקט כדבר פשוט שבהשחרת המכונה אין מתקיים דין 'לשמה'. ולא דן בשאלה זו כלל. וכבר נשאו ונתנו בענין הפעלת מכונה חשמלית בכוונה לשמה, כגון בציצית ובמצה. והוא הדין לעניננו.

וע"ע במובא ביוסף דנת גטין יט בענין כתב ע"ג כתב, שבאופן כזה שצבע שלא לשמה על הצביעה לשמה, מסתבר שגם לאותן הדעות שהשיכבה העליונה מוחקת את מה שמתחתיה ואין כאן צביעה כשרה – יועיל עתה לצבוע שוב לשמה על השכבה העליונה, דמה-נפשך כשר, או משום שהולכים אחר התחתון או אחר העליון.

נכרי או אחד מן הפסולים שהשחירו הרצועות – כתב בבאור הלכה (לג ד"ה פסול) שצריך עיון אם תועיל עתה צביעה נוספת על ידי יהודי כשר. ובשבט הלוי (ח"ה יג) מצדד שמועיל (וע"ע במצוין בגטין שם).

רב דימי מנהרדעא אמר: לא צריך, קולמוסא בדיק לה. הלכך נקב שאין הקולמוס מרגיש בו כשעובר עליו, כשר [והוא נקב שהדיו עוברת עליו] שאמרו (בשבת קח) שכשר [עפ"י ב"ח לב, יג].

'תפילין אין קושרין אותן אלא במינן, בין ירוקות בין שחורות בין לבנות'. מדברי הרמב"ם (ג, ד) נראה שמפרש [דלא כפרש"י] שבאותו צבע שעושה הבית, יצבע את אחורי הרצועות. ומצד הדין הבית כשר בכל צבע, אלא ש'נוי הוא לתפילין שיהיו כולן שחורות, הקציצה והרצועה כולה' (שם). עפ"י קרן אורה.

ומחלוקת הפוסקים היא, ויש סוברים ששחרות הבתים גם היא נכללת בהלכה, הלכך יש להחמיר בדבר, אם לא במקום שלא אפשר יש לסמוך על דברי המקלים כדי שלא להתבטל ממצות תפלין (משנ"ב לב ס"ק קפד. ומסתימת דבריו נראה לכאורה שבדלא אפשר יניח ויברך ויסמוך על פסק השו"ע שאינו מעכב).

'מפני גנאי ודבר אחר'. יש מפרשים [דלא כפרש"י] 'מפני גנאי' – שיאמרו שמיפה עצמו למצוא חן בעיני הזונות. ו'דבר אחר' – כאותם עכו"ם שעושים סימנים מבגד אדום (מובא בכסף משנה ג, ד).

'אמר רבי יהודה: מעשה בתלמידו של רבי עקיבא...'. דרכו של רבי יהודה במקומות רבים מאד, בהבאת מעשה להוכיח הלכה. ע' במצוין ביוסף דעת ב"מ סג.

'מעשה בהורקנוס בנו של רבי אליעזר בן הורקנוס'. מצינו כמה וכמה מחכמי המשנה והתלמוד שנקראו כשם זקנם, אבי אביהם או אבי אמם, כמנהג כמה קהילות כיום; – ע' שבת קג. רבי יעקב ברה דבת יעקב. שם קיח: רבי חלפתא ברבי יוסי (בר' חלפתא); שם קכא: רבי אבא בר חייא בר אבא (ומוזכר גם בברכות מג: ובחולין נ. פ:); פסחים ע': 'יהודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו'; מו"ק ה. 'וכן אמר רבי עזריאל בר בריה דרבי עזריאל רבה' (כלומר רבי עזריאל הגדול, הוקן); ברכות יא: ומו"ק כ. 'אמר ליה רבי אלעזר (בן פדת) לרב פדת בריה'; נדרים כג. בטנית בנו של אבא שאול בן בטנית; כתובות ק. פרטא בנו של רבי אלעזר בן פרטא בן בנו של רבי פרטא הגדול'. בסוכה כ: מצינו שלרבי יהושע (בן חנניה) היה לו בן אח ושמו חנניה – כשם זקנו. וכן במשפחת הנשיאים; רבן גמליאל הוקן, רבי שמעון בנו, ורבן גמליאל (דיבנה) וכו'. וכן רבי יהודה נשיאה נכדו של רבי יהודה הנשיא עורך המשנה. ואפשר גם לו היה נכד שנקרא רבי יהודה נשיאה (כמש"כ התוס' בע"ז לג:). וע' להלן נג. ראב"ע דור עשירי לעזרא – הרי עזריה דור תשיעי לעזרא. יתכן שכל נכד נקרא על שם סבו, עזרא / עזריה. וכן מבואר שם שרבי עזרא היה מצאצאי עזריה, בדור החמשה-עשר לו. [ולהבדיל, מצינו כן אצל שלטונות הנכרים; אנטונינוס קרא לבנו אסירוס כשם אביו. ע' ע"ז י]. וע"ע במובא להלן מז:

'תפלין מרובעות הלכה למשה מסיני'. על דקדוק מדת הריבוע, התפירות והפינות – ע' בשאלות ותשובות לסיכום.

'העושה תפלתו עגולה – סכנה ואין בה מצוה'. 'שמא מתוך עגולותם יכנס במוחו. וקבלתי מרבתי בצרפת שבשעת השמד ר"ל שהיא סכנה למי שמניחה ואין ראוי להניחה ולסמוך אניסא משום דאין בה מצוה, שאינה עשויה כהלכה למשה מסיני. אב"ן' (ספר המנהיג הל' תפלין נוסח ב. ע' במובא לעיל לב: מספר 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' לר"ח ארנטריו. עמ' ק).

(ע"ב) ... ולא מילתא היא, מדאמרי בני רבי חייא גרדומי תכלת וגרדומי אוזב כשירין, התם הוא דתשמישי מצוה נינהו, אבל הכא דתשמישי קדושה נינהו לא'. בטעם החילוק יש לומר שדין 'גרדומין' אין מועיל אלא לענין כשרות המצוה, אבל לענין חלות קדושה, כל שחסר תואר הדבר

הנצרך לקדושתו, אין חלה בו קדושה, וא"כ יש לומר שבתשמישי קדושה, חלות הקדושה מהוה תנאי בכשרות המצוה. וכיון שבטל תואר הרצועות, פסולות התפלין משום חסרון קדושה.

בזה יש להבין מה שנראה בספר יראים (שצט) שאותיות שנקרעו או נמחקו והתינוק קורא אותן, כשרות משום שהן שירי מצוה. ומשמע שמדין 'גרדומין' הוא זה. [שהרי משמע בגמרא שלא רק בציצת ובאזוב גרדומין כשרים, מכך שהשוו רצועות להן. וכן מובא בתרומת הדשן (ח"ב נב) לענין אתרוג החסר. וע"ע שו"ת חתם סופר יו"ד רנו; או"ש לולב ז,ח]. וקשה הלא בקדושה אין כשרים 'גרדומין' (וכן תמה מהרש"ם בח"א קנו, וכן בשו"ת אחיעזר ח"ג מו)? –

אך לפי דברי הראב"ד (המובאים ברשב"א פ"ב דנדרים) שאותיות ספר תורה נחשבים 'דבר הנדור' מפני קדושתן באה על ידי פה כשאר הקדשות, לפי"ז י"ל שכיון שחלה קדושת הגוף שעה אחת על ידי האדם, שוב אינה פוקעת לעולם [ואפילו קדשים שמתו יש אומרים שאסורים בהנאה מדאוריתא], לכך מועיל בהן דין 'גרדומין', משא"כ רצועות וכד' שאינן קדושות מכה קדושת פה, אלא על ידי יחודם חלה עליהם קדושה בכל שעה ושעה, הלכך כשנתבטל תוארן הנצרך לקדושתן שוב אין להן קדושה וממילא פסולים משום חסרון קדושה (עפ"י קובץ שעורים ח"ב כד).

לפי דעת היראים (כהסבר האמור) יש מקום להכשיר דיו שנשתנתה לאחר כתיבתה, משום 'גרדומין'. ובחת"ס כתב (בשו"ת יו"ד רנו) שאין בזה דין גרדומין משום שתשמישי קדושה הם, ודלא כהיראים.

רבה קטר להו ופשיט ושדי להו. רב אחא בר יעקב קטר להו ומתלית להו. מר בריה דרבנא עביד כדידן. רש"י ותוס' פרשו על רצועת תפלה של ראש. ויש מפרשים על רצועה של יד; רבה היה קושרה על האצבע ללא כריכה, והעודף מהרצועה היה נשאר פשוט. רב אחא בר יעקב היה כורכה סביב האצבע שלש פעמים. ומר בריה דרבנא לא היה קושר על האצבע כלל (עפ"י מרדכי; האשכול; המנהיג; או"ח כז). יש מי שמפרש 'רב אחא בר יעקב קטר להו ומתלית להו' [על דרך פרש"י], שהיה כופל ומשלש הרצועות על ראשו, ואינו תולה השירור אחוריו (עפ"י ספר העיטור ח"ד).

'קשר של תפלין צריך שיהא למעלה... וצריך שיהא כלפי פנים'. כמה ראשונים פרשו [דלא כפרש"י] שהכוונה כאן על הקשר בתפלין של יד, שהיא למעלה כנגד הלב [כלומר אצל הבית, מימינו מהר"י אבוהב] (ערא"ש בשם רב עמרם, וכן מובא בשם רב האי וכ"כ הנמו"י. וי"א שהקשר משמאל לבית למעלה, כדי שיהא הבית סמוך ללב. ע' ב"י כז, ב מבעה"מ; ארחות חיים תפלין טו).

ופירוש 'כלפי פנים' – ע' ברש"י שני פירושים אם הכוונה כנגד האמצע ולא בצדי הראש [ו'פנים' קרינן]. או שהקשר יהא מבפנים [פנים] וצורת הדל"ת מבחוץ. ויש מפרשים שלא יהא הקשר מכון כנגד העורף אלא מצדו לצד אחד [יש מי שכתב לימין] כלפי פניו (עפ"י אור זרוע ח"א תקעה בשם רבנו אליקים; ומובא באגור ובב"י או"ח כז. ואתי שפיר לפירוש זה 'כדי שיהו ישראל לפנים ולא לאחור', אבל לפירוש קמא דרש"י צריך באור).

'מלמד שהראה לו הקב"ה למשה קשר של תפלין'. התפלין לשון התחברות ודביקות [ובתפלין דמריה עלמא כתיב זמי כעמך ישראל גוי אחד בארץ... כמו שאמרו בברכות]. והראהו הקב"ה למשה את הקשר – שיעשה קשר בין הדבקים; אנחנו נקושר בו והוא כביכול בנו, שיהא הכל אחד (עפ"י נועם אלימלך סוף קרח).